

Un camí antic de Girona a Vic per les Guïlleries

JOSEP TARRÉS I TURON

Quaderns de la Selva, 14

•

Any 2002

p. 223 a 234

• CENTRE D'ESTUDIS SELVATANS •

Sempre ha estat motiu d'interès la infraestructura de comunicacions que varen crear els nostres avantpassats i especialment els romans. De fet, se sap que les construccions viàries dels romans foren sòlides i, molt sovint, van ser aprofitades durant segles. El pas del temps n'ha fet desaparèixer moltes i només, en alguns casos, en resten diferents elements que ens poden ajudar a senyalar el recorregut i les característiques dels antics camins.

En aquest sentit, la comunicació entre Girona (*Gerunda*) i Vic (*Ausa*) presenta un seguit de qüestions que convindria estudiar amb més detall. És lògic pensar que la principal via fou la que segueix l'actual autopista A-7, que llavors era la *Via Augusta*, vorejant el muntanyam del Montseny, per endinsar-se cap a Aiguafreda i Tona al seguir un traçat similar al de la carretera C-17. De fet, aquest camí aprofita la *Via Augusta* i l'entrada cap a Osona sense haver de superar grans desnivells; però això comporta fer una gran volta per cobrir la distància que hi ha en línia recta entre Girona i Vic. Quan s'observa aquest camí en el mapa veiem que encercla les Guilleries i el Montseny i s'allunya de la línia de cingleres que van des de Tavertet al Far, la barrera natural entre el Collsacabra i les Guilleries.

Segurament, els romans varen pensar que aquesta circumval·lació era excessiva i es varen plantejar fer un camí més directe entre Girona i Vic. Del coneixement de

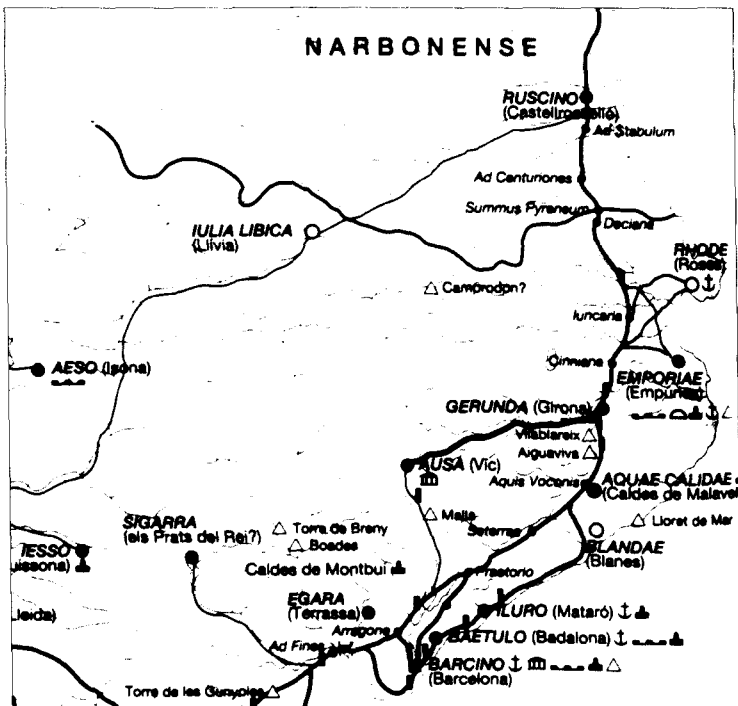

Fig. 1. El camí antic de les Guilleries, com a camí romà, sobre el mapa de les vies romanes d'Hurtado, Mestre i Miserachs. El camí principal de la Via Augusta donava una considerable volta.

la zona i dels diferents elements que s'han trobat en el decurs del temps, es proposa el següent camí que ajuntava Vic i Girona pel bell mig de les Guilleries.¹ (Fig. 1)

El recorregut

De Girona sortien dues carreteres que anaven paral·leles al riu Ter. A la riba dreta la *Via Moneria*, que travessava viles com Montfullà, Bescanó, Vilanna i, ja a la vall d'Anglès, Trullàs. A la riba esquerra hi havia un altre camí que passava per Sant Gregori, Constantins, Calders i Sant Julià del Llor en direcció a Amer. Aquestes dues vies es comunicaven en algun indret de la vall d'Anglès ja sigui amb un pont (possiblement el pont antic de Sant Julià hauria estat construït sobre els seus fonaments) o amb una passera al Pasteral. Tanmateix, des d'aquesta vall les comunicacions anaven en dues direccions: una cap a la vall d'Hostoles i l'altra, la *Via Moneria*, perdia amplada per convertir-se en un camí de segon o tercer ordre (*diverticulum*) que s'enfilava cap a la muntanya prenent la direcció de les Guilleries.² Aquest segon vial anava aprofitant totes les carenes per aconseguir pendents més suaus i evitar fer ponts o passeres per travessar els torrents. Així, de la Cellera s'enfilava per Plantadís a la vessant nord del Puig d'Afrou i de Sant Gregori, passant pel Clascar i el Cerver per anar a petar al coll de Nafré. Aquest indret era el més estratègic, ja que allí hi havia un encreuament amb dos vials més. Un baixava cap a la vall d'Osor i l'altre cap a la vall de Susqueda.

Aquest antic camí de les Guilleries anava fent el seu recorregut vers el cim de Sant Benet i continuava cap a la muntanya de la Gavarra, prop de la Coma, per baixar al coll de Querós. A partir d'aquest indret esquitllava el Puig Torrat per seguir la carena que separa les conques de les torrenteres que van a parar a la riera Major i, per la part nord, els sots que trobaran la riera de Querós cap al Ter. Quan el camí es trobava prop de l'ermita de Sant Andreu de Bancells, baixava la vall fins arribar a la riera Major i la travessava pel pont de Malafogassa. A partir d'aquest punt l'orografia del terreny era ja més planera, i el camí podia prendre diferents direccions. La més probable era la que conduïa cap al poblat ibèric de Savassona, tot passant prop de Vilanova de Sau per travessar la filera de petites muntanyes que separa la conca de la riera Major de la plana de Vic. El arribar a aquesta plana, agafava el camí més directe que conduïa a Vic.

1. M. del Vilar, a l'article *Las vías de comunicación en la comarca de la Selva en época romana*, amb el suport dels articles d'Arribas, Molas i Riuoró, indica una via de penetració romana per les Guilleries. Els camins que travessaven les Guilleries han estat comentats per diferents autors (Bolós i Hurtado, Pladevall...), que n'han ressaltat d'altres camins diferents al del present article. Encara que no hi hagi moltes restes visibles de vies colonials romanes de segon i de tercer ordre utilitzades en el període de l'ocupació (carrerada romana segons definició del diccionari de l'Enciclopèdia Catalana en CD-ROM), per la importància de l'ara romana o d'altres possibles vestigis romans al Coll, aquest camí antic podria anomenar-se l'antic camí romà del Coll que anava de Girona a Vic.
2. La *Via Moneria* s'acabava així al terme de la Cellera de Ter cap a l'indret de Pladement on hi ha el mas Moner. Aquest topònim fa pensar que prové de *Via Moneria* (aportació d'Emili Rams).

Elements a considerar

La principal característica d'aquest camí és que passa per les carenes de les muntanyes (camí carener) en comptes de seguir els cursos dels rius o rieres (camí de con gost). Aquest fet, a voltes contradictori, és explicat per Juli Serra en el seu llibre *Las Guillerías* quan es refereix als camins de Querós cap a Susqueda. Aquestes dues poblacions es trobaven a la riba del Ter i el camí més recte entre elles és seguint el curs del Ter. Però, llegim el que ens diu Juli Serra:

«Centro Carós por unos días de nuestros trabajos topográficos, desde allí hubimos de hacer algunas excursiones á los pueblos inmediatos [...] Agua abajo del Ter, Susqueda es el primero que se encuentra, pero el camino directo, á media ladera y á lo largo de la corriente del río, está lleno de dificultades y sirve tan sólo para peatones. La gente de á caballo pronto se arrepiente de haberle seguido; precisa primero echar pie a tierra y después cuidar mucho de que al menor resbalón no se vaya á parar a fondo del río, y conste que lo digo por experiencia, si no propia, de uno de mis compañeros [...] Por tal causa, los naturales del país que conocen muy bien cuanto el mismo puede dar de sí, optan por subir desde Carós hasta el Santuario de Montdoys pasando por C'en Vila y bajar después desde el Santuario hasta la riera dels Sabaters y hasta Susqueda».⁴

Tanmateix, aquesta proposta ve avalada pels següents elements:

1. *Les restes ibèriques dels ausetans al Pasteral*. Els ausetans eren els pobladors ibers situats prop de Vic que s'escampaven per les Guilleries. Al Pasteral s'hi troben les restes del poblat iber de Coll de Gria, que es creu ausetà. Això fa pensar que havia d'existir alguna mena de comunicació entre Vic i aquest poblat.
2. *Les restes ibèriques dels ausetans a Savassona*. En aquest indret s'hi han trobat restes d'un poblat ibèric que conjuntament amb una pedra anomenada dels sacrificis indiquen la importància de Savassona. Així, és molt probable que aquest antic camí de les Guilleries hi passés a prop.
3. *Les restes romanes*.⁵ Prop del santuari del Coll es va trobar una ara romana votiva (fig. 2) al mig d'unes ruïnes d'un templet romà. Aquest altar, d'unes dimensions de 55x27x25 cm, conté unes inscripcions de difícil lectura que Mayer i Roda han traduït com: *Campanus i Maximus (dedicaren) una ara votiva al déu Seitundus*. Aquesta important troballa està al Museu Episcopal de Vic. El monòlit demostra l'existència d'assentaments humans que havien

3. Mai més ben dit que es trobaven; Querós i Susqueda han quedat anegats pel pantà de Susqueda: el seu despoblament és total. Cal assenyalar els esforços del Centre Excursionista Farners per la recuperació dels antics camins de les Guilleries. Els caçadors és l'altre col·lectiu que ajuda al manteniment dels camins: «Recordem la necessitat que hi ha que tots participem en la neteja de carreteres i camins [...] és una de les activitats que més ens valora la gent, sovint sentim a dir: Sort n'hi ha dels caçadors, si no la meitat de les carreteres i camins estarien perduts» es llegeix a l'article de la societat de caçadors al programa de la festa major del Terç 2002 d'Osor.

4. Vegeu RAMS i TARRÉS (2002), pàg. 153.

5. LUNAS i MERINO (1991) comenten les poques dades que hi ha a la zona de les Guilleries.

Fig. 2. Ara romana del Coll que es troba al Museu Episcopal de Vic.

de comunicar-se amb les altres àrees. S'han trobat també restes romanes en altres indrets,⁶ com en el terme de Vilanova de Sau...

4. *El comtat d'Osona.* Els medievalistes coincideixen en el poblament considerable de la zona. Així, Pladevall⁷ remarca «Cap document [del segle X] parla de terres ermes, cosa que pressuposa un país força ben organitzat o poblat a partir de 914». Per tant, aquesta considerable població devia tenir una mínima xarxa de comunicacions. Bolòs i Hurtado, en el seu excel·lent *Atlas del comtat d'Osona*, assenyalen com a via segura o probable la que anava del coll de Querós al Clascar (castellar, o sigui castell terminat que marcava partió encara que torre de defensa ho descriu millor). (Fig. 3 i 4)
5. *La toponímia.* Els topònims també són una font per conèixer el recorregut dels camins romans. El nom de Montglòs⁸ és de procedència romana. L'element anterior del pas del camí pel Clascar i el topònim de Montglòs assenyalen que el recorregut era per la banda nord de la muntanya de Sant Gregori.

6. A la vessant de Sant Gregori a la Cellera hi ha restes de camí antic que caldria estudiar.

7. Vegeu PLADEVALL (1993) pàg. 58.

8. El sot de Montglòs està al nord-oest del terme municipal de la Cellera de Ter. Existien algunes cases com can Llop o can Roch...

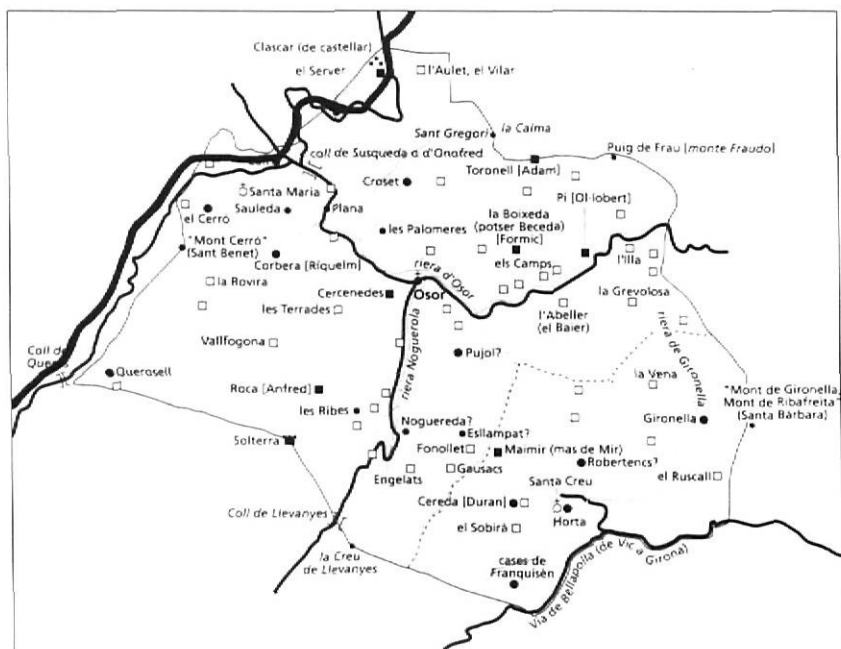

Fig. 3. L'antic camí de les Guilleries (línia de més gruix) des de la torre de defensa del Clascar al coll de Querós en el mapa de la vall d'Osor dins el comtat d'Osona (798-993) segons Bolòs i Hurtado.

Fig. 4. En primer terme i al davant d'un turó hi ha el Clascar i al fons els cingles del Far. El camí antic vorejava el sot per anar cap al Certer. Fotografia de Salvador Bosch a *Les Guilleries. Una terra regalada*.

6. *El pont de Malafogassa.* La magnificència d'aquest pont fa pensar que formava part d'una comunicació important. És possible que el pont actual s'erigís, a finals del segle XV, sobre un altre de romà ensorrat pels terratrèmols de l'any 1427⁹ i basant-nos en el fet que les construccions posteriors aprofitaven la bona tecnologia i els coneixements dels romans en infraestructura viària. (Fig. 5)
7. *Les característiques del terreny.* Tal com s'ha esmentat anteriorment, la proposta del camí aprofitava al màxim les carenes amb un pendent més suau de les Guilleries. L'estudi geogràfic i topogràfic d'aquesta comarca natural permet afirmar que de les diferents alternatives el camí proposat és el que supera les muntanyes més fàcilment i requereix menys obres en passeres i ponts. (Fig. 6)
8. *Laprofitament de les valls i les comunicacions.* El camí permetia dirigir-se cap a les principals valls de les Guilleries: al sud Osor i al nord Susqueda, Querós i Sau.¹⁰
9. *Les ermites romàniques.* Diferents estudiosos han confirmat que la presència d'ermites assenyalaven clarament llocs de pas. En aquest sentit, l'antic camí de les Guilleries passa per les ermites del Coll, Santa Maria de Vallclara, Sant Andreu de Bancells i Vilanova de Sau. Aquestes ermites romàniques foren construïdes durant els segles IX i XII. No trobem cap altre seguit d'ermites en tot el massís de les Guilleries amb aquesta lògica de pas i amb una certa distància entre elles.
10. *El poblament rural posterior.* És curiós comprovar que els establiments de masies han poblat més unes àrees que d'altres a les Guilleries. Si senyaléssim en el mapa de les Guilleries aquests assentaments, es veuria una concentració important de masies als costats de l'antic camí de les Guilleries.
11. *La xarxa de camins en el transcurs del temps.* Durant molts anys es varen conservar molts dels camins que es varen construir en èpoques anteriors. No és fins a principis d'aquest segle que va haver-hi canvis molt significatius. Així al mapa de les Guilleries del Centre Excursionista de Catalunya de l'any 1924 trobem senyalat bona part de l'antic camí de les Guilleries. (Fig. 7)

Tots aquests elements fan pensar que durant molts anys va existir un camí que tot aprofitant les carenes de les muntanyes anava des del Pasteral fins a Vilanova de Sau. Encara a principis del segle XX, els habitants d'Osor i Susqueda el feien servir per anar a mercat a Vic. Els canvis d'aquest segle han fet que aquest camí s'anés perdent. El despoblament rural n'ha estat la principal causa.

9. Vegeu PLADEVALL (1981).

10. Vegeu BOLÓS i HURTADO (2001), pàg. 52.

Fig. 5. El pont de Malafogassa segons un gravat del llibre *Las Guillerias* de Juli Serra a finals del segle XIX. Els camins de les Guillerias són molt ben descrits per aquest tinent de l'exèrcit.

Fig. 6. En aquest altre gravat del llibre *Las Guillerias* de Juli Serra, es veu la passera que servia per passar el Ter al Pasteral i ens mostra les dificultats per travessar els rius.

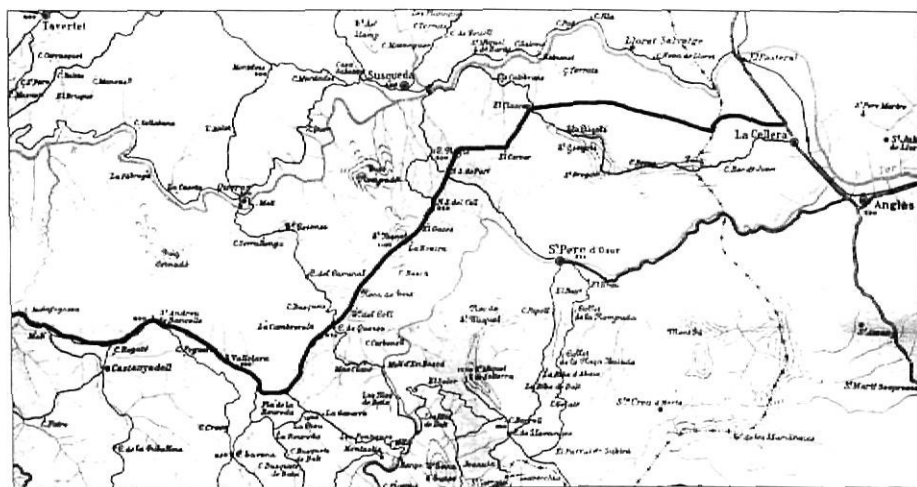

Fig. 7. Proposta de recorregut de l'antic camí de les Guilleries (línia de més gruix) sobre el mapa de les Guilleries del Centre Excursionista de Catalunya del 1924. De l'esquerra a dreta, s'indiquen les ermites del Coll, Santa Maria de Vallclara i Sant Andreu de Bancells. Una part del recorregut coincideix amb camins senyalats en el mapa.

Les descripcions del camí

Cap a finals del segle XIX, el capità de l'exèrcit i topògraf Juli Serra, després de sortir d'Anglès, passar el pont de la riera d'Osor i un cop ja a la Celleria explica el camí de muntanya de Sant Gregori:

«Nos internamos por los espesos encinares, por los castañares extensos que cubren la montaña, y paso á paso conseguimos dominar la cumbre, no sin trabajo ni molestias, pues la cuesta continuada fatigaba mucho á los caballos y apretaba el calor con mucha fuerza. Al vértice de aquel cono que en forma de cucurucho vuelto para abajo se descubriría desde Anglès y que se denomina en el país el Puig Frau, se encaramo el capitán [...] Por el Plá o llanura de los Robles seguí avanzando por mi parte, y al medio día dí con el importantemas nombrado *Serra del Serrat*, al pie del cerro de San Gregorio y en el paso de los valles del Ter, á los que vierten en la riera de Osor. Punto obligado para las tropas que cruzasen las montañas.»

Més endavant, Juli Serra esmenta que per anar a Querós es voreja la muntanya de Sant Benet:

«Unas cinco horas de marcha separan á Osor de Cáros, rodeando el cerro de San Benet».

En canvi, els camins de congost pel Ter són descrits de la següent manera:

«Otra vía apenas practicable para cabalgaduras, se abría á lo largo del Ter [...] Tomando pues el camino de la Sella y dejando este pueblecito a nuestra espalda, pronto llegamos al Pasteral, punto en el que el río se arroja de repente con asombrosa velocidad entre dos enormes peñascos separados tan sólo por un metro de distancia

y unidos por media docena de peldaños de una escalerilla de madera [...] Y entre esos dos trozos en que está partida la montaña y junto á esa masa de agua hirviente, mugidora, está labrado en la piedra el sendero que conduce al interior del país. A fin de reconocerlo, atravesó Moral el puentecillo y se alejó hacia casa Blanch y las escabrosidades del *Lloret Salvatge*, en tanto que yo con los caballos seguía análogo itinerario por la orilla derecha. Así y á ratos podíamos vernos y hasta ponernos al habla desde el uno al otro costado del Ter, y á ratos, internados en la sierra, desaparecía el uno de la vista del otro. Sin embargo, y no con excesiva diferencia de tiempo, ambos volvimos á reunirnos en el puente de Susqueda.»¹¹

En la mateixa època, els excursionistes també es feren ressò de les dificultats de comunicació. Així, el 1884 Antoni Massó escriu: «Las comunicaciones [de Susqueda] son totas per caminos de ferradura detestables en general y aixó no obstant las cavallerias no hi abundan». La recerca de la millor comunicació feia que «El correu de Susqueda es reb d'Anglès per Osor i Coll de Nafre». O sigui, s'aprofitava la comunicació entre Osor i Susqueda pel Coll de Nafre en comptes de fer el camí de congost del Ter. Per rematar-ho, Massó escriu: «Lo camí [de Susqueda al Pasteral] que sembla deuria planejar (sic), molt lluny d'aixó tan aviat passa per las grans masses graníticas que forman lo canal del riu, com s'enfila a considerable altura y corra per la vora de precipicis d'alsada considerable que fan pór de passar a cavall».¹²

Artur Osona ens descriu el camí del pont de Malafogassa fins al coll de Querós de la següent manera: «Es travessa el dit pont [de Malafogassa] i en una hora i mitja pel camí de ma esquerra es puja, entre bosc baix i arbres raquítics a l'església de Sant Andreu de Bancells, romànica i restaurada el 1624 (altitud aproximada 800 metres) [...] S'agafa el camí pel pla de la carena en direcció est, entre bosc baix a una i altre vessant que porta en una hora curta a la gran casa de pagès de Vallclara, situada en la carena de la muntanya a uns 950 metres d'altitud amb un esplèndid panorama summament dilatat. De dita casa es baixa suaument (sic) en 15 minuts al Santuari de la Mare de Deu de Vallclara [...] En 30 minuts en direcció est, pujant per bosc de faigs i roures, i després prop del pla de la carena per bosc baix, es puja al coll de la Font Samallera [...] L'altitud del coll de Les Tres Creus, punt culminant en el pla superior de la serra de la Gabarra (sic) es de 1.050 metres aproximadament. De les Tres Creus, en 30 minuts, per un pedregós i estret camí, es baixa al coll de Querós (altitud aproximada de 800 metres)».¹³

11. Vegeu RAMS i TARRÉS (2002), p. 146, 147. També hi ha una petita referència a la pàgina 148.

12. Transcripció literal de MASSÓ (1884), pàg. 96, 98.

13. Adaptat al català normalitzat d'Osona (1899), pàg. 94-97.

Cloenda

És interessant donar a conèixer aquest antic camí de les Guillerries per l'interès històric, natural, paisatgístic i ecològic. Des d'una perspectiva històrica, cal que s'estudiïn amb més detall els diferents elements que s'han esmentat anteriorment; això farà que s'entengui més l'evolució històrica de les Guillerries.

En la vessant natural l'interès rau en la diversitat de flora i fauna que hi trobem. Des de la varietat d'arbres i plantes (pins, alzines, castanyers...) fins a la diversitat d'animals (tritó pirinenc, guilles, senglars...) fan aquest camí antic un corredor natural que només es troba destorbat per les petites urbanitzacions del Coll i Vallclara.

La pròpia naturalesa del camí que discorre per les carenes de les muntanyes més elevades de les Guillerries (Faig Verd 1187 m, Sant Benet 1149 m, Sant Gregori 1068 m llevat de Sant Miquel de les Formigues 1202 m), fan del camí una atalaia imponent. Les vistes als cingles del Collsacabra que limiten per la part nord la comarca de les Guillerries són d'una bellesa difícil de descriure. I també cal esmentar la vista des de la muntanya piramidal de Sant Gregori vers la Selva i la Garrotxa, la vista cap a la depressió d'Osor o als entorns de Sant Hilari i, finalment, les vistes cap a la plana de Vic.

En la vessant ecològica, cal indicar que una petita part d'aquest antic camí de les Guillerries està inclòs en el PEIN de les Guillerries. De fet, potser aquesta zona es protegeix sola. L'equilibrada explotació forestal, la dificultat d'accedir-hi i el no estar de moda han fet que els voltants de l'antic camí de les Guillerries siguin llocs verges que cal preservar.

Bibliografia

- ARRIBAS, A. (1963). *Itinerarios romanos del Pirineo a Tarragona*. El miliario extravagante, 14, pàg. 198.
- BOLÒS, Jordi i HURTADO, Victor (2000). *Atles dels comtats de la Catalunya carolíngia. Atles del Comtat de Girona (785-993)*. Rafael Dalmau Editor, Barcelona.
- BOLÒS, Jordi i HURTADO, Victor (2001). *Atles dels comtats de la Catalunya carolíngia. Atles del Comtat d'Osona (798-993)*. Rafael Dalmau Editor, Barcelona.
- Centre Excursionista de Catalunya (1924). *Les Guílleries. Descripció General de la Comarca*. Barcelona. Inclou el Mapa itinerari *Les Guílleries Collsacabra 1:100.000*.
- DEL VILAR, M. (1988). *Las vías de comunicación en la comarca de la Selva en época romana*. Cypsela IV, pàg. 171.
- HURTADO, Victor; MESTRE, Jesús i MISERACHS, Toni (1995). *Atles d'Història de Catalunya*. Edicions 62, Barcelona.
- LLINÀS, Joan i MERINO, Jordi (1991). *La romanització a la Selva: noves dades*. Quaderns de la Selva, núm. 4, Santa Coloma de Farners, pàg. 25.
- MASSÓ, Antoni (1884). *Excursió a Las Guílleries*. 23, 24 y 25 Mars 1884. Memòries de l'Associació Catalanista, imprès el 1888.
- MAYER, Marc i RODA, Isabel (1985). *L'epigrafia romana a Catalunya*. Revista Fonaments, núm 5, pàg. 181-182.
- MOLAS, M. D. (1975). *La Comarca de Osona. Problemática de su iberización y proceso de romanización a través de su Carta Arqueológica*. Tesi de llicenciatura, Universitat de Barcelona.
- OSONA, Artur (1899). *Guia itinerària de la regió del Montseny i Guílleries*. Centre Excursionista de Catalunya, Barcelona.
- PLADEVALL, Antoni (1981). *Gran geografia comarcal de Catalunya, 1, Osona i el Ripollès*. Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona.
- PLADEVALL, Antoni (1993). *El poblament i la propietat de la terra als antics termes de Sant Hilari Sacalm i la vall d'Osor (s. X)*. Quaderns de la Selva, núm. 4, Santa Coloma de Farners.
- RAMS, Emili i TARRÉS, Josep (2001). *Les Guílleries*. Quaderns de la Revista de Girona, núm. 91; Diputació de Girona, Caixa de Girona.
- RAMS, Emili i TARRÉS, Josep (2002). *Un viatge per les Guílleries i el Montseny*. Rafael Dalmau editor.
- RIURO, F. (1942). *La cueva del Pasteral (Provincia de Gerona)*. Ampurias, IV, Barcelona.
- SERRA, Julio (1891). *Las Guíllertías*. Luis Tasso, Barcelona.
- SERRADESANFERM, Àngel i PLADEVALL, Antoni (1986) *Sant Hilari Sacalm. Capital de les Guílleries*. Indústria Artesana FITER, 2ª edició, Sant Hilari Sacalm, pàg. 22-24.
- VILARÓ, Joan (1896). *Ressenya històrica del Santuari de Nostra Senyora del Coll*. Vic.

